

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕРМІНОЗНАВСТВА ТА ЛЕКСИКОГРАФІЇ

УДК 81'366.57:81'367.3

Михайло Гінзбург
Інститут транспорту газу, м. Харків

ПРО АКТИВНІ ТА ПАСИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТАХ

© Гінзбург М. Д., 2014

У статті досліджено типові тричленні та двочленні синтаксичні конструкції фахових текстів, їхній трансформаційний зв'язок і значеннєву відмінність. Сформульовано критерій активності/пасивності синтаксичної конструкції, спільний для тричленних та двочленних конструкцій, який ґрунтується на синтаксичній функції об'єкта. На його підставі доведено активність конструкцій з формами на *-но*, *-то* та прямим додатком.

Ключові слова: українська мова, синтаксична конструкція, тричленна конструкція, двочленна конструкція, активність, пасивність, форми на *-но*, *-то*.

The article deals with typical three-term and two-term syntactic constructions in professional texts, their transformational relationship and semantic differences. The activeness/ passiveness criterion of a syntactic construction is formulated. It is common of three-term and two-term syntactic constructions and is based on the syntactic function of the object. On the basis of this criterion the activeness of constructions with forms ending in *-но*, *-то* and the direct object is proved.

Keywords: Ukrainian language, syntactic construction, three-term construction, two-term construction, activeness, passiveness, forms ending in *-но*, *-то*.

Стан досліджуваної проблеми. Провідні мовознавці зазначають засилля штучних, неприродних для української мови пасивних конструкцій (зворотів)¹ в українських фахових текстах. Катерина Городенська вважає, що «для надання українським науковим текстам національної ідентичності потрібно змінити в них співвідношення між активними і пасивними конструкціями. Домінантне становище мають посісти активні конструкції, тому що вони становлять типологічну ознаку синтаксису сучасної української літературної мови й української загальнонародної мови» [6, с. 14]. Олександра Сербенська закликає авторів давати «перевагу активним конструкціям над пасивними» [31, с. 109].

Проте, щоб виконати ці рекомендації, треба чітко визначити, що таке активні, а що таке пасивні конструкції. Зазвичай у термінологічних словниках (наприклад, [13, с. 65]) та підручниках із синтаксису (наприклад, [14, с. 264; 39, с. 389, 393]) надають дефініції для тричленних активних і пасивних конструкцій (зворотів), проте в українських текстах поширені переважно двочленні кон-

струкції: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, з пасивними дієприкметниками та з формами на **-но, -то**. Перші три різновиди конструкцій традиційно вважають активними, четвертий різновид – пасивними, а активність чи пасивність конструкцій останнього різновиду є одним із суперечливих питань, щодо якого мовознавці висловлюють протилежні думки. Їх огляд подано в [19, с. 48–51]. Проте, на нашу думку, різні погляди на пасивність/активність конструкцій з дієслівними формами на **-но, -то** насамперед пов'язані з браком чіткого й однозначного критерію активності/пасивності двочленних конструкцій, хоча питання активних і пасивних конструкцій розглядали у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. Сергій Дложевський [9], Олена Курило [17; 16], Сергій Смеречинський [33] та Олександр Матвієнко [22; 23], у повоєнні часи Пантелеймон Ковалів [12], Віталій Русанівський [29; 35, с. 399–408], у наш час Катерина Городенська в новітньому граматичному описі української мови [5, с. 242–246] та інші мовознавці.

Мета цієї статті – сформулювати чіткий та однозначний критерій активності/пасивності синтаксичних конструкцій і, уже ґрунтуючись на ньому, дати відповідь на питання про активність/пасивність конструкцій з формами на **-но, -то** та покласифікувати типові конструкції фахових текстів.

1. Що таке активні та пасивні конструкції?

Активна і пасивна конструкції – це два різні способи подавання засобами певної мови того самого **перехідного процесу** (*англ.* transitive process) позамовної дійсності (рис. 1). У такого процесу обов'язково має бути два учасники: **суб'єкт** (*англ.* doer or agent, actor, *лат.* agens [1, с. 31]) та **об'єкт** (*англ.* recipient or patient, *лат.* patiens [1, с. 315]).

Отже, семантична (глибинна) структура речення, що відбиває перехідний процес, містить три члени: **суб'єкт**, **предикат** та **об'єкт**. У фахових текстах суб'єктами можуть бути як істоти (зокрема особи), так і неживі предмети (природні, технічні або соціальні).

Щоб оформити думку мовними засобами, потрібно подану на рис. 1 семантичну структуру речення передати певною синтаксичною (поверхневою) структурою: **предикату** відповідатиме **присудок**, а **актантам** (суб'єкту й об'єкту) – інші члени речення: **підмет** і **додаток**. Як добре відомо, між семантичною і синтаксичною структурами речення має місце таке саме діалектичне відношення як між змістом і формою, тобто одну семантичну структуру можна подати кількома синтаксичними структурами певної мови. Два основні варіанти пов'язані з тим, який член семантичної структури виконуватиме синтаксичну функцію **підмета**: **суб'єкт** чи **об'єкт**, і ці два варіанти відбивають різні погляди на ситуацію позамовної дійсності й відповідно різняться змістом. Окрім того, кожен із цих двох варіантів можна зреалізувати різними мовними засобами. Обираючи ті чи ті мовні засоби, мовець зважає на обмеження, зумовлені особливостями певної мови та обставинами спілкування.

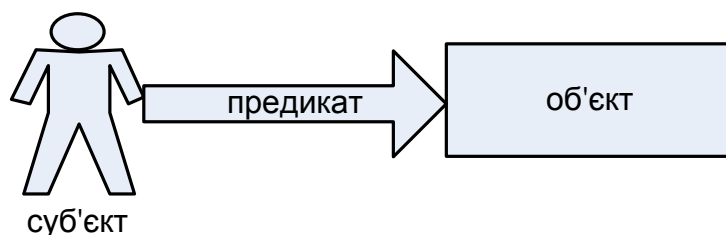

Рис. 1. Модель перехідного процесу

Щоб порівняти ці два основні варіанти та їхні підваріанти, розглянемо не повні речення, а ядерні конструкції, які охоплюють головні члени речення та додатки. Почнімо з тричленних конструкцій (табл. 1).

Тричленна активна конструкція – спосіб побудови речення, зреалізований у більшості мов світу, за якого **суб'єкт** виконує синтаксичну функцію **підмета**, **присудок** – перехідне дієслово, зна-

¹ У мовознавстві **конструкцією** (*англ.* construction) називають поєднання слів (мовних одиниць), утворене за граматичними правилами [10, с. 163; 37, с. 594]. У цьому значенні також уживають терміна **зворот** (*англ.* turn, phrase) [1, с. 205, 274].

чення якого реалізує *прямий додаток*², що є назвою *об'єкта* [2, т. 1, с. 354; 39, с. 388]. Наприклад: *Робітники будують дім*. Отже, активним конструкціям властивий збіг семантичного *суб'єкта* із граматичним *підметом*, і тому вони є природними як для «живого мовлення, де суб'єкт разом із його дією становлять центр повідомлення» [24, с. 259], так і для описування таких процесів у фахових текстах, де суттєву роль відіграє конкретизація суб'єкта та породженого ним процесу.

У тих випадках, коли мовець хоче наголосити на об'єкті та його ознаці, він перетворює активну конструкцію на пасивну, переносючи суб'єкт на другий план у позицію непрямого додатка та висувуючи об'єкт на перший план у позицію підмета. Завдяки цьому перетворенню синтаксичний ранг суб'єкта знижується, а об'єкта підвищується [8, с. 76].

У традиційній граматиці **тричленна пасивна конструкція** – це спосіб побудови речення, за якого *суб'єкт*, виражений формою орудного відмінка, виконує синтаксичну функцію *непрямого додатка*, а *об'єкт*, виражений формою називного відмінка, є *підметом*.

Пасивні конструкції похідні від активних [37, с. 639; 39, с. 402], наприклад:

<i>Робітники будують дім</i>	→	<i>Дім будується *робітниками</i>
	→	<i>Дім будований *робітниками</i>
<i>Робітники збудували дім</i>	→	<i>Дім збудований *робітниками</i>

Отже, **формально** від активних конструкцій з дієсловами недоконаного виду можна утворити два різновиди пасивних конструкцій: з дієсловами пасивного стану на *-ся* та з пасивними дієприкметниками; а від активних конструкцій з дієсловами доконаного виду – тільки один різновид з пасивними дієприкметниками [37, с. 639]. Саме так творить пасивні конструкції російська мова [30, с. 615–617]. Проте, як зазначає Іван Вихованець, «у сучасній українській мові, на противагу російській, майже відсутній середній компонент – пасивні дієслівні форми з постфіксом *-ся* на позначення теперішнього та інших значень часу, характерні для російської мови. У російській мові особові дієслівні форми з постфіксом *-ся* вказують на передрезультативний стан³, чого не спостерігаємо в українській мові. Замість російських пасивних особових дієслівних форм теперішнього часу з постфіксом *-ся* в українській мові використовують дієслівні форми активного стану, пор.: рос. *Мягкий знак пишется после мягких согласных в конце слова* – укр. *М'який знак пишемо після м'яких приголосних у кінці слова*» [3, с. 9]. Такої самої думки дотримується Катерина Городенська [5, с. 243], яка вважає, що з українських пасивних конструкцій треба вилучити ті, «до складу яких входять дієслова недоконаного виду з постфіксом *-ся*⁴, котрий традиційно вважали типовим засобом творення пасивних форм до перехідних дієслів недоконаного виду. Це зумовлено тим, що в синтаксичній системі української мови згадані пасивні конструкції, на противагу іншим слов'янським мовам⁵, опинилися на крайній периферії». Саме тому в українських текстах «пасивним корелятом виступає предикативно вжитий пасивний дієприкметник доконаного або недоконаного виду, який

² **Прямий додаток** (англ. direct object) указує на предмет, безпосередньо охоплений певним процесом або на який спрямований певний процес. В українській мові він залежить від перехідних дієслів і зазвичай його подають знахідним відмінком без прийменника. Також прямий додаток може бути поданий і безприйменниковим родовим відмінком, коли при перехідному дієслові є заперечна частка *не* або коли процес переходить лише на частину предмета чи з повним охопленням предмета процесом, але з обмеженням у часі. Усі інші додатки – непрямі. **Непрямий додаток** (англ. indirect object) також уточнює уявлення про процес і означає непрямий (побічний) об'єкт або знаряддя, тобто виражає відношення процесу до об'єкта не таке безпосереднє і повне, як відношення між процесом і прямим об'єктом. На відміну від прямого додатка непрямий подають іменником чи його еквівалентом у непрямих відмінках без прийменника (окрім знахідного) або з прийменниками [14, с. 261; 15, с. 64–66; 37, с. 160].

³ У російській граматиці [30, с. 616] стверджується, що «зворотне (рос. возвратный) дієслово недоконаного виду з пасивним (рос. страдательный) значенням ніколи не виражає стану, спричиненого попередньою дією».

⁴ Зауважимо, що в українській мові «постфікс *-ся* функціонує як виразник різних словотвірних значень зворотних дієслів, утворених від перехідних дієслів, зокрема **власне-зворотного** (*мити – митися, одягати – одягатися*), **взаємно-зворотного** (*цілувати – цілуватися, сварити – сваритися*), **безоб'єктно-зворотного** (*кусати – кусатися, дряпати – дряпатися*)» тощо [5, с. 243].

⁵ Подане в [29, табл. 1] порівняння засобів різних слов'янських мов показує, що в деяких західнослов'янських мовах (наприклад, польській) ситуація аналогічна до української.

кваліфікують як **аналітичне синтаксичне дієслово** (наш грубий шрифт – М. Г.) зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії, пор.: *Художник намалював портрет* → *Портрет намальований художником*; *Дівчата вишивають рушники* → *Рушники вишивані дівчатами* [5, с. 243].

Таблиця 1

Тричленні конструкції

Члени речення	Активна конструкція				Пасивна конструкція		
	підмет	присудок	прямий додаток		підмет	присудок	непрямий додаток
Модель	<суб'єкт>	<предикат>	<об'єкт>	↔	<об'єкт>	<предикат>	<суб'єкт>
Приклади	Робітник (молот)	забивав	палі	↔	Палі	були забивані	*робітником ⁶ (молотом)
		забиває		↔		забивані	
		забиватиме		↔		будуть забивані	
		забив		↔		забиті	
		заб'є		↔		будуть забиті	

Активність існує як протиставлення пасивності, яка своєю чергою існує лише як протиставлення активності. Адже без протиставлення активність/пасивність і можливості перетворення активної конструкції в пасивну й навпаки не можна взагалі казати про активність/пасивність. Тому в українському мовознавстві прийнято вважати, що опозицію актив/пасив можуть формувати лише активні конструкції з перехідними дієсловами та протиставлені їм пасивні конструкції [5, с. 243], що тим чи тим способом описують перехідні процеси. Конструкції, що описують неперехідні процеси позамовної дійсності, перебувають поза протиставленням актив/пасив⁷ [37, с. 639; 5, с. 245; 21, с. 40].

⁶ Форми орудного відмінка дійової особи позначено зірочками (*), оскільки на думку багатьох українських мовознавців орудний відмінок є типовим відмінком знаряддя та засобів дії, вживаним як в активних, так і в пасивних конструкціях [29, с. 23], але неприродним для назв дійової особи. Це стверджувалось ще в одній з перших українських граматики Івана Ужєвича, де зазначено, що правильною є конструкція *він забитий або забив себе **ножем***, але, коли б я хотів сказати *я вбитий **тобою***, то я скажу: *ти мене вбив*, тобто буду вживати активної конструкції [7]. Навіть за радянських часів, досліджуючи активно-пасивну опозицію, Степан Перепелиця в оглядовій частині пише, що «деякі мовознавці, **що стояли на націоналістичних позиціях**, узагалі заперечували тричленні пасивні конструкції (з орудним суб'єкта) як чужі для української мови (наш грубий шрифт – М. Г.)» [25, с. 1]. Проте, дослідивши великий обсяг пасивних конструкцій (понад 3,5 тис.) з творів українських письменників, починаючи з 70–80 рр. XIX ст., а також із публіцистичних, наукових та офіційно-ділових текстів, він дійшов висновку, що «в дослідженому матеріалі його (орудний суб'єкта – М. Г.) у ряді випадків зафіксовано, проте його навряд чи можна вважати типовим явищем (середня частота таких конструкцій складає 1,1 одиниці на 300 с. тексту)» [25, с. 4, 8]. Це дуже незначна кількість з огляду на те, що конструкції з орудним суб'єкта в українських текстах активізувалися під впливом російської мови, починаючи з 1933 року. Отже, мали рацію ті, хто вважав тричленні пасивні конструкції з орудним суб'єкта невластивими для української мови. Навіть у виданому 1948 року підручнику Бориса Кулика зазначено, що «не можна замінити речення *Нимидора поливала розсаду на грядках* (Н.-Л.) реченням *Нимидорою поливалась розсада на грядках*, або *Мати варила куліш – Матір'ю варився куліш*» через незграбність отриманих конструкцій. Хоча, як це не дивно, речення *Лекція про мову творів Івана Франка прочитана учителькою Лебеденко* та *Тематика наукової роботи членів кафедри затверджується Вченою радою університету* в цьому підручнику вважають такими, що відповідають літературній нормі [14, с. 264]. Це відбиває погляд деяких мовознавців, які, погоджуючись із тим, що «народній мові не властиві пасивні конструкції з орудним дієвою особи», уважають, що «літературна мова, як мова більш абстрактного думання, вимагає конструктивно ширших засобів висловлення думки, тих засобів, що їх суто народні конструкції забезпечити не можуть» [12, с. 14–15]. Нам важко погодитися з такою думкою.

⁷ Інакше трактує це питання російське мовознавство. У російській граматиці «стан (*рос.* залог) як граматична категорія охоплює всі дієслова. Дієслів, що перебувають поза станом, не існує. <...> Конструкції узагальнено-особові (*рос.* обобщенно-личные), неозначено-особові (*рос.* неопределенно-личные) і безособові (*рос.* безличные) належать до активу, а дієслова у них – до дієслів активного стану (*рос.* глаголов действительного залога)» [30, с. 614]. Так само вважають активними конструкції зі зворотними дієсловами на *-ся* з непасивним значенням на кшталт *Дети купаются в реке*, а всі дієслова, що не входять до станового протиставлення (*рос.* не входят в залоговое противопоставление), є неспіввідносними дієсловами активного стану (*рос.* несоотносительными глаголами действительного залога) [30, с. 616].

Як впливає з табл. 1, у протиставлених активних і пасивних конструкціях однакова кількість членів (три), збігаються видові та часові значення тощо. Це забезпечує взаємний трансформаційний зв'язок: пасивна конструкція виводиться з активної та навпаки [29, с. 8].

Усування суб'єкта на другорядну позицію в реченні – це риса книжної мови [24, с. 262]. Вона властива багатьом європейським літературним мовам і, зокрема, російській. Тричленні активні та пасивні конструкції містять тотожну інформацію, а різняться лише поглядом на перехідний процес позамовної дійсності (рис. 1), спричиненим синтаксичними функціями, що їх виконують суб'єкт й об'єкт. Змістом українських пасивних конструкцій є стан об'єкта, зумовлений впливом суб'єкта. Оскільки українська літературна мова значно ближче до народної, у центрі якої стоїть дійова особа, то пасивні тричленні конструкції їй невластиві, а стан вона зазвичай подає безсуб'єктно⁸.

Отже, коли мовець хоче наголосити на суб'єкті та виконуваному ним процесі, він уживає тричленні активні конструкції, а коли хоче основну увагу зосередити на процесі (дії/події) та його результаті або на об'єкті та його ознаці (стані), він узагалі усуває суб'єкта з речення. Насправді, у багатьох випадках називати суб'єкта взагалі не потрібно: він відомий читачеві з попередніх речень або неточно означений чи взагалі невідомий. Не називаючи його, мовець надає реченню певної узагальненості. Така безсуб'єктність властива фаховим текстам. З огляду на це найпоширенішими в сучасній українській літературній мові є неповні – двочленні активні та пасивні – конструкції⁹ (табл. 2), що їх легко можна утворити із тричленних відкиданням суб'єкта. Ці конструкції складаються із двох членів (предиката та об'єкта), обов'язкових для збереження зрозумілості вислову. Двочленні активні конструкції є «ядром» неозначено-особових речень. У двочленних пасивних конструкціях узагалі знімається питання про природність/неприродність орудного відмінка діяча для української мови.

У табл. 2 у протиставлених активних і пасивних конструкціях однакова кількість членів (два), збігаються видові та часові значення тощо. Тобто тут так само, як і у табл. 1, має місце взаємний трансформаційний зв'язок.

Таблиця 2

Двочленні активні дієслівні конструкції та відповідні їм пасивні

Члени речення	Активна дієслівна конструкція			Пасивна конструкція	
	головний член (присудок ¹⁰)	прямий додаток		підмет	присудок
Модель	<предикат>	<об'єкт>	↔	<об'єкт>	<предикат>
Приклади	забивали	палі	↔	Палі	були забивані
	забивають		↔		забивані
	забиватимуть		↔		будуть забивані
	забив		↔		забиті
	заб'ють		↔		будуть забиті

Проте наведені в табл. 2 пасивні конструкції можна перетворити не лише в активні дієслівні конструкції, а й у конструкції з формами на **-но**, **-то** (табл. 3). У таких конструкціях уся сила вислову зосереджена на присудкові, який передає поняття «хтось зробив» [17, с. 54]. Ці форми переважно творяться від дієслів доконаного виду, проте рідше можуть мати й форму недоконаного виду, указуючи на багаторазову повторювану дію [5, с. 290–291; 18, с. 55; 11, с. 279].

⁸ Ми розуміємо **безсуб'єктність** (рос. бессубъектность) як брак у реченні логічного суб'єкта (рис. 1), а **безпідметовість** (рос. бесподлежащность, англ. subjectlessness) – як характеристику односкладного речення, головний член якого співвідносний із присудком двоскладного речення [1, с. 65; 13, с. 21].

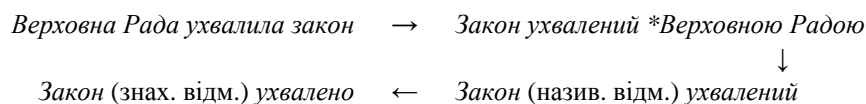
⁹ Як, до речі, й у російській мові, у якій найчастіше вживають «двочленні пасивних (рос. страдательный) конструкцій, тобто конструкцій, що не містять у собі форми зі значенням суб'єкта дії» [30, с. 616–817]. Аналогічна ситуація має місце й в інших слов'янських мовах [29, с. 4].

¹⁰ Як відомо, в односкладних реченнях є тільки один головний член речення, який нагадує присудок звичайного двоскладного речення, але відрізняється тим, що ні з чим не узгоджується й становить граматично незалежний центр речення [38, с. 89–90]. Проте для спільного розгляду двоскладного та односкладного речення нижче називатимемо цей головний член безпідметового речення присудком, не забуваючи про його специфіку.

Двочленні активні конструкції з формами на *-но, -то* та відповідні їм пасивні

Члени речення	Активна конструкція з формами на <i>-но, -то</i>			Пасивна конструкція	
	головний член (присудок)	прямий додаток		підмет	присудок
Модель	<предикат>	<об'єкт>	↔	<об'єкт>	<предикат>
Приклади	було ¹¹ забивано	палі	↔	Палі	були забивані
	забивано		↔		забивані
	буде забивано		↔		будуть забивані
	забито		↔		забиті
	буде забито		↔		будуть забиті

У [5, с. 244] зазначено, що утворення конструкцій з формами на *-но, -то* «є завершальною ланкою в процесі нейтралізації суб'єкта – виконавця дії, тому що в структурі цих незмінних предикативних форм немає будь-яких граматичних афіксів, які б указували на особу виконавця дії», і подано ланцюжок перетворення, який ми зробимо наочнішим:

Перше перетворення (позначене \rightarrow) – це перетворення активної конструкції в пасивну (воно може бути оберненим), друге (позначене \downarrow) – це усічення тричленної пасивної конструкції до двочленної, яке може бути лише однобічним: двочленну конструкцію можна вивести із тричленної, а тричленну із двочленної – ні. Особливо цікавим є останнє перетворення (позначене \leftarrow), яке також може бути оберненим і «спричиняє повну комунікативну нівеляцію семантико-синтаксичної позиції підмета, а синтаксема об'єкта дії, що в ній виступала, потрапила знову у формально-синтаксичну позицію валентно поєднаного другорядного члена речення» [5, с. 244], тобто стала в знахідному відмінку так само, як в активних дієслівних конструкцій (табл. 2). Це дає підстави стверджувати, що конструкції з формами на *-но, -то* активні, бо, як зазначав Олександр Потєбня, конструкції типу «тополю істятю» «не мають одного із суттєвих ознак пасивного стану (*рос.* страдательный залог): об'єкт активного стану (*рос.* действительный залог) і в них залишається об'єктом і не стає підметом, що обов'язково відбувається, коли дієприкметника пасивного (*рос.* причастие страдательное) уживають у його власному значенні» [28, с. 203]. Безумовно, перетворення активної конструкції в пасивну й навпаки змінює її значення. Питання про семантичну відмінність конструкцій з формами на *-но, -то* від конструкцій з пасивними дієприкметниками на *-ний, -тий* детально розглянуто нижче.

¹¹ Питання відповідності/невідповідності нормам української мови поєднання форм на *-но, -то* з особовими формами допоміжного дієслова *бути* теж є дискусійним. Первинним значенням форми на *-но, -то* в українській мові, як слід думати, було позначати минулу дію/подію без зазначення особи (осіб), і відповідно її вживали без дієслівної зв'язки *бути*. На думку Юрія Шевельова, у сучасній мові часове значення цієї форми зблідло, і головним її значенням стало показувати минулу дію/подію в її наявному тепер або регулярно по дії наслідку (результативне або перфективне значення) [38, с. 94; 18, с. 55]. З огляду на це, щоб виразити минулий час, не треба вживати з формами на *-но, -то* дієслівної зв'язки *було*. Проте це допоміжне дієслово можливе й доцільне, коли треба вказати відтінок давноминулості [12, с. 11], тобто що в минулому одна дія/подія передувє іншій. Значимо, що можливість уживати форм на *-но, -то* з допоміжним дієсловом є саме наслідком «збліднення первісного значення минулості» [38, с. 94]. Особливо яскраво втрата часового значення безособовою формою на *-но, -то* виявляється в тому, що за наявності допоміжного дієслова *буде* все речення набирає значення перфективного майбутнього часу [18, с. 55]. Зауважимо, що окремі провідні мовознавці «золотого десятиріччя», наприклад, Микола Сулима [34, с. 80–81], категорично заперечували форми на *-но, -то* зі зв'язкою *буде* для майбутнього часу, рекомендуючи натомість уживати неозначено-особових конструкцій, наприклад, *зроблять* замість *буде зроблено*. Проте, на думку Пантелеймона Коваліва, конструкція з *буде* є можливою і доречною, тому що безособова конструкція *буде зроблено* ніяк не дорівнює неозначено-особовій конструкції *зроблять* [12, с. 11], бо в конструкціях на *-но, -то* більше відчувається відтінок результативності [18, с. 65].

Отже, двочленні пасивні конструкції співвідносяться із двома різновидами активних конструкцій, у яких присудок виражено такими формами: особовою формою перехідного дієслова (табл. 2) і формою на *-но, -то* (табл. 3), наприклад: *дім збудували* і *дім збудовано*. Обидві активні конструкції можна вважати синонімічними [35, с. 407], точніше семантично близькими, але «близькість і отожднення це не те саме»¹² [23, с. 58]. Зауважимо, що, перетворюючи одну із зазначених активних конструкцій у другу, ми змінюємо лише форму головного члена речення (присудка), залишаючи незмінним *прямий додаток*, що є назвою *об'єкта*, і тому після такого перетворення конструкція залишається активною.

З огляду на викладене вище, пропонуємо такі дефініції для двочленних активних і пасивних конструкцій. **Двочленна активна конструкція** – це спосіб побудови безсуб'єктного речення, за якого *головний член (присудок)* – перехідне дієслово або форма на *-но, -то*, значення якого (якої) реалізує *прямий додаток*, що є назвою *об'єкта*. **Двочленна пасивна конструкція** – це спосіб побудови безсуб'єктного речення, за якого *об'єкт*, виражений формою називного відмінка, є *підметом*.

З метою об'єднати тричленні та двочленні конструкції можна сформулювати такий критерій активності/пасивності конструкції: якщо *об'єкт* є *прямим додатком*, то конструкція **активна**, а якщо *підметом* – то вона **пасивна**.

Порівняймо сформульований критерій з критеріями, поданими в літературі. Багато мовознавців вважає критерієм активності/пасивності синтаксичну функцію суб'єкта, тобто якщо суб'єкт виконує синтаксичну функцію підмета, то конструкція активна, а якщо додатка в орудному відмінку, то вона пасивна. Саме орудний відмінок суб'єкта називають «найсвоєріднішим елементом справжньої пасивності» [9, с. 286] або «найвиразнішою ознакою пасивності» [19, с. 49, 55] чи вважають «обов'язковим компонентом пасивної конструкції» [27, с. 71]. Критерій, що ґрунтується на синтаксичній функції суб'єкта, має два основні недоліки.

Перший з них полягає в тому, що він охоплює лише тричленні конструкції, тоді, як уже зазначено вище, основними в текстах є двочленні. Для поширення його на двочленні конструкції починають казати не тільки про наявні, а й про потенційно можливий орудний відмінок суб'єкта [22, с. 23], що ускладнює однозначну інтерпретацію певної конструкції, бо незреалізована можливість завжди викликає суперечки. Проте навіть за цим критерієм конструкції з форми на *-но, -то* не є пасивними, оскільки вживання в них орудного відмінка зі значенням суб'єкта є помилковим, що визнано також у роботі [19, с. 52], хоча авторка цієї праці чомусь послідовно називає їх пасивними [21, с. 40; 20, назва].

Другий недолік критерію, що ґрунтується на синтаксичній функції суб'єкта, пов'язаний із особливостями української мови, у якій первинною функцією орудного відмінка є функція знаряддя та засобу дії, а орудному зі значенням суб'єкта-дійової особи, як вже зазначено вище, притаманна формально-синтаксична периферійність, його зрідка вживають лише «при пасивних дієприкметниках предикативних, де дієслівні категорії передає аналітична дієслівна морфема *бути*» [5, с. 76].

З огляду на викладене вище суттєві переваги має критерій, що ґрунтується на синтаксичній функції об'єкта. По-перше, такий критерій дає змогу однозначно класифікувати як тричленні, так і двочленні конструкції, оскільки спирається на обов'язково наявні в них слова зі значенням об'єкта. Зауважимо, що критерій, тотожний запропонованому, застосовано в граматичному описі польської мови, де зазначено, що «форми на *-но, -то* є активними, про що однозначно свідчить наявність при них прямого додатка у знахідному відмінку...» [36, с. 194]. По-друге, саме наявність об'єкта у фор-

¹² Як зазначає Олена Курило, «різниця між цими формами в безпідметових конструкціях зв'язана з певними відтінками й в їх значенні. Безпідметові дієслівні форми 3 ос. мн. минулого часу мають проти присудкових дієприслівників на *-но, -то* більший елемент підметовості: вони не так далеко стоять від підметових конструкцій, як звороти із присудковим дієприслівником на *-но, -то*» [16, с. 16]. Так, зміст і форма безпідметових речень з особовою формою перехідного дієслова дають змогу запроваджувати в них підмета – іменника в називному відмінку, але його не вводять через його неозначеність, узагальненість або другорядність [18, с. 53], тобто це конструкція з усуненим, але структурно можливим суб'єктом. Зміст і форма безособових речень на *-но, -то* взагалі не дають змогу вводити в них суб'єкта. Тому вони передають найвищий ступень безособовості [22, с. 32, 33], і в них більше відчувається відтінок результативності [18, с. 65].

мі прямого додатка дає змогу відокремити активні конструкції від зворотних, які стоять поза опозицією актив/пасив.

2. Про граматичну та значеннєву відмінність конструкцій *забито палі* та *палі забиті*

Обидві конструкції *забито палі* та *палі забиті* безсуб'єктні, проте вони різняться як з погляду граматики, так і значенням. Їхні суттєві відмінності та зумовлені ними правила вживання цих конструкцій детально подано в довоєнних працях [17, с. 53–54; 33, с. 14–16; 23], а в повоєнні часи – у брошурі Пантелеймона Ковалева [12] та статті Григорія Півторака [26]. Викладемо їх, ґрунтуючись на цих працях.

Грамматична відмінність між цими конструкціями очевидна. Перша конструкція – безособова двочленна з іменником-додатком *палі* в знахідному відмінку (*забито що?*); друга – теж двочленна, але особова, у якій іменник *палі* в називному відмінку виконує синтаксичну функцію підмета. Якщо замість іменника в множині поставити іменника в однині, то обидві конструкції матимуть відповідно такий вигляд: *забито палю* та *палю забита*, що підтверджує наявність різних відмінків.

Зміст обох конструкцій також різний. Перша конструкція має присудкове значення, бо повідомляє про **подію** (про те, що відбулось) – *палю забили*, а того, хто це зробив, не називає. Друга конструкція має атрибутивне значення, бо повідомляє про **ознаку**, набуту об'єктом (*палею*) внаслідок цієї події. Цю ознаку виражає складений іменний присудок з пасивним дієприкметником доконаного виду *забиті*. З огляду на це, доцільність існування безособових речень на **-но**, **-то** полягає в тому, що, при всій результативності їхнього значення, вони все ж показують більш-менш виразно процес, хоч здебільшого не в його триванні, а в його результаті, тоді як відповідні двоскладні речення показують переважно стан, зумовлений процесом (дією чи подією). От чому там, де, наприклад, констатують постійну закономірність, безособові речення на **-но**, **-то** принципово не можливі [18, с. 56]. Тоді як конструкції з пасивними дієприкметниками, на думку Миколи Сулими, «годяться в мові лише тоді, як треба не саму дію, не чинність підкреслити, а – наслідок її, – ту ознаку (підмета), що стала властива якійсь особі чи речі після впливу на неї котроїсь чинности» [34, с. 77].

Коли мовець хоче наголосити на тому, що відбувалось (відбувається, відбуватиметься) або відбулося (відбудеться), не називаючи суб'єкта, він уживає двочленних активних конструкцій: неозначено-особових (табл. 2) або з формами на **-но**, **-то** (табл. 3). Коли мовець хоче наголосити на ознаці, набутій чи набуваній об'єктом, він уживає складеного іменного присудка з дієприкметником доконаного чи недоконаного виду. Тобто перебування об'єкта в певному стані незмінному чи змінному передають лише конструкції з дієприкметником, і через це вони є пасивними. Тоді як неозначено-особові конструкції та конструкції з формами на **-но**, **-то** передають процес (дію чи подію залежно від виду дієслова), спрямований на об'єкт, і через це вони активні.

Отже, конструкції, що мають складений іменний присудок з дієприкметником доконаного чи недоконаного виду, безперечно передають значення результативного стану [5, с. 243] як наслідку виконаної або виконуваної дії. Тоді як конструкції на **-но**, **-то** взагалі не можуть передавати значення стану. Доведемо це, ґрунтуючись на праці Івана Вихованця [4], де автор чітко визначив предикати стану.

По-перше, предикати стану вказують на **непостійну (тимчасову) ознаку предмета**, яка не «відбиває його внутрішню сутність», а «існує незалежно, автономно (в онтологічному плані) щодо носія стану, не потребує зусиль цього носія для своєї наявності» [4, с. 98]. Як доведено вище, конструкції з формами на **-но**, **-то** на відміну від конструкцій з пасивними дієприкметниками передають не ознаку, а те, що щось відбувалось (відбувається, відбуватиметься) або відбулося (відбудеться), не називаючи суб'єкта.

По-друге, **стан** «є явищем, що виникає під впливом зовнішньої стосовно носія стану сили» [4, с. 98], тобто для стану має бути носій. Проте, як зазначає Катерина Городенська, «предикативні форми на **-но**, **-то**, які, порівняно з такими дієприкметниками, вжитими у двокомпонентних пасивних конструкціях, не пов'язують цей стан навіть з **імпліцитним носієм**» [5, с. 243].

По-третє, **стан** «охоплює відповідний відрізок на часовій осі. Охоплення ним часового відрізка зумовлює відсутність членування його упродовж даного періоду часу на окремі випадки. Стан

стосується часових відрізків, а не точок на часовій осі. Він триває, продовжується і не зазнає упродовж відповідного проміжку часу таких змін, які б засвідчили перехід до іншого стану» [4, с. 98]. Проте конструкції з формами на **-но, -то** dokonаного виду позначають саме точку на часовій осі, коли внаслідок завершення дії об'єкт переходить у певний стан. Тоді як перебування в певному стані описують саме конструкції з пасивними дієприкметниками, наприклад, *дім перебував у двох станах: дім будований* (тобто він перебуває у стані будовання) і *дім збудований* (тобто він перебуває у збудованому стані). Межею цих двох станів, точкою переходу від першого до другого є подія, що відбулась у момент завершення будовання й подана формою на **-но, -то** dokonаного виду *дім збудовано* (тобто його збудували).

3. Чому конструкції з формами на **-но, -то** вважають пасивними?

Є кілька причин, чому багато мовознавців вважає пасивними як конструкції з пасивними дієприкметниками, так і з формами на **-но, -то**.

Першою причиною, на нашу думку, є походження форм на **-но, -то**. Усі дослідники (див., наприклад, [5, с. 289; 16, с. 1; 22, с. 24; 35, с. 417; 38, с. 94]) сходяться на думці, що ці дієслівні форми історично становлять закам'янілу коротку (нечленну) форму називного відмінка однини пасивного дієприкметника середнього роду. Це «пасивне» походження знайшло своє відбиття в термінології – у своїй праці 1925 року Олена Курило називала їх *пасивними дієприслівниками* [17, с. 52]. Проте вже 1930 року вона відмовилась від цього на користь терміна *присудковий дієприслівник на -но, -то*, обґрунтувавши це так: «граматичне значення слова в сучасній мові треба розуміти й визначати на підставі функції даної форми в сучасній мові, а **не на підставі давнішого його значення чи морфологічного його походження**. З цього принципу виходячи, треба відкинути складовий термін пасивний у застосуванні до форм на **-но, -то** в безпідметових реченнях: у сучасній українській мові форми ці у відзначеній вище характеристичній функції своїй **активного значення**, – вони можуть **мати при собі прямий предмет, як всяке перехідне дієслово** (наш грубий шрифт – М. Г.)» [16, с. 33]. Вона так пояснює їхнє походження та перетворення на активні конструкції: «Форми ці, будучи колись присудками пасивного значення в підметових реченнях, згодом стали безпідметові: підмет став предметом (сучасною термінологію – додатком – М. Г.), підметове речення перетворилося в безпідметове. А в супроводі з цією зміною відбулася й втрата пасивності цих форм: вони, ставши присудками в безпідметових реченнях, набрали активного значення і можуть мати при собі предмет, як і відповідні перехідні дієслова» [16, с. 1].

Такої самої думки дотримується Сергій Смеречинський, який зазначав: «форми на **-но, -то** в українській – уже майже активні: мають бо об'єкт у знахідному відмінку. Через безсуб'єктність (точніше – безпідметовість – М. Г.) ці кол. пасивні форми набрали такої сили, що стають за активні й означають минулість, як от і форми минулого часу на **-в, -ла, -ло**» [33, с. 11].

Зауважимо, що активність цих конструкцій Олена Курило та Сергій Смеречинський обґрунтували безпідметовістю цих речень та наявністю прямого додатка в знахідному відмінку, що є назвою **об'єкта**. Це повністю збігається із критерієм, запропонованим у цій статті.

Другою причиною є вплив російської мови, у якій спільним відповідником для обох конструкцій є пасивні конструкції з короткими формами пасивних дієприкметників dokonаного виду, наприклад, *сваи забиты*. У російській граматиці зазначено, що в такі конструкції можуть мати як «значення дії, що її пасивно сприймає об'єкт», так і значення стану. Друге значення переважає за браком орудного дійової особи. Так, у прикладах *Клуб построен студентами в короткий срок; Магазин был открыт продавцом в 10 часов* дієприкметник має значення дії, тоді як в конструкціях *Клуб построен; Магазин открыт* переважає значення стану [30, с. 615, 617]. На нашу думку, коли йдеться про dokonані дієприкметники правильніше казати не про дію, а про подію (щось відбулось чи відбудеться), і важливим для розмежування події та стану (набутої незмінної ознаки) є наявність/ брак указівки на момент часу, наприклад, *Сегодня магазин открыт (открыли) в 10 часов* – це подія, а *Магазин открыт ежедневно с 10 до 18 часов* – це стан.

Як показано вище, українська мова має дві різні конструкції для події та стану (набутої незмінної ознаки), і на це треба зважати, зокрема перекладаючи тексти з російської. Олена Курило

наголошувала, що, «широко вживаючи в українській мові безпідметових конструкцій з присудковими дієприслівниками на **-но, -то**, вони (зукраїнізовані люди російської культури – М. Г.) ними замінюють всякі відповідні російські підметові конструкції з присудком дієприкметником» [16, с. 6], і зазначала, що українською правильно писати (казати) «Каса відчинена від ... до ...», а не «Касу відчинено від ... до ...» [16, с. 6].

Так само Олекса Синявський зазначав, що калічать мову, «вивішуючи, напр., на крамниціях таблички “Крамницю зачинено”, наче її фінінспектор чи що зачинив, коли вона простісінько собі на час “зачинена”» [32, с. 91].

Пантелеймон Ковалів [12, с. 5–7], детально пояснивши відмінність між цими конструкціями, робить висновок, «що всі такого типу таблички, незалежно від змісту, повинні писатися тільки в формі особового речення: “Бібліотека закрита”, “Каса відкрита”, “Крамниця зачинена” та інш. Безособових речень з присудковою формою на **-НО, -ТО** можна вживати лише для констатації дії, що відбулась ...» [12, с. 6–7].

Отже, безособові конструкції з формами на **-но, -то** і прямим додатком та особові конструкції з пасивними дієприкметниками треба чітко розрізняти, і відповідно їх треба правильно вживати. Пасивність перших заперечували Олександр Потебня [28, с. 203] та Борис Кулик¹³ [14, с. 264]. Безособові конструкції з формами на **-но, -то**, безперечно, є активними, що стверджували як класики довоєнного мовознавства Олена Курило та Сергій Смеречинський, так і в повоєнні часи Віталій Русанівський, який у радянській академічній праці [35, с. 405–407] та в доповіді [29, с. 13] неодноразово зазначав їх активний характер і, зокрема, писав: «на відміну від пасивних дієприкметників, форми на **-но (-ено), -то** не вживаються в пасивних конструкціях» [35, с. 417].

Висновки

1. Нормам української мови відповідають такі чотири типові різновиди синтаксичних конструкцій, що їх треба вживати у фахових текстах залежно від змісту (табл. 4).

2. Сформульовано чіткий та однозначний критерій активності/пасивності мовних конструкцій, спільний для тричленних та двочленних конструкцій, який ґрунтується на синтаксичній функції об'єкта: якщо **об'єкт** є **прямим додатком**, то конструкція **активна**, а якщо **підметом**, то вона **пасивна**.

3. Запропонований критерій фактично збігається з думками Олександра Потебні, який заперечував пасивність безпідметових конструкцій саме наявністю прямого додатка у знахідному відмінку, що є назвою **об'єкта**.

4. На підставі сформульованого критерію доведено активність конструкцій з формами на **-но, -то** і прямим додатком. Цей висновок підтверджено цитатами із праць таких видатних мовознавців, як: Олександр Потебня, Олена Курило, Сергій Смеречинський, Борис Кулик, Віталій Русанівський.

5. Доведено, що на відміну від конструкцій з пасивними дієприкметниками, які безперечно передають значення результативного стану як наслідку виконаної (виконуваної) дії, конструкції на **-но, -то** мають інше значення, а саме події, пов'язаної з переходом у цей результативний стан.

6. З'ясовано дві причини, чому багато мовознавців уважає конструкції з формами на **-но, -то** пасивними. Першою з них є походження цих форм від пасивних дієприкметників, а другою – вплив російською мови, у якій українські пасивні конструкції з дієприкметниками та активні з формами на **-но, -то** мають спільного відповідника – російські пасивні конструкції з короткими формами пасивних дієприкметників доконаного виду. Ці російські конструкції залежно від контексту можуть мати два значення: події (щось відбулось чи відбудеться) або стану (набутої незмінної ознаки).

7. Українська мова має дві різні конструкції: одну для дії/події, пов'язаної з переходом у певний стан, а другу для власне стану (набутої незмінної ознаки), і на це треба зважати, зокрема перекладаючи тексти з російської. У значенні події треба вживати активних конструкцій з формами на **-но, -то**, а в значенні стану – пасивних конструкцій з дієприкметниками на **-ний, -тий**.

¹³ У його підручнику зазначено: «пасивні звороти не треба змішувати з безособовими реченнями, в яких присудок виражено безособовими формами на **-но, -то**» [14, с. 264].

8. У польській мові аналогічні форми на **-но**, **-то**, також вважають активними, обґрунтовуючи це наявністю при них прямого додатка у знахідному відмінку.

Таблиця 4

Вибір типової конструкції залежно від змісту

На чому хоче наголосити автор?	Тип синтаксичної конструкції
на суб'єкті та виконуваному ним процесі	1) тричленна активна конструкція
на об'єкті та його ознаці	2) двочленна пасивна конструкція з пасивними дієприкметниками
на процесі та його результаті	3) неозначено-особова конструкція; 4) конструкція з формами на -но , -то та прямим додатком

1. Ахманова О. С. *Словарь лингвистических терминов* / О. С. Ахманова. – 2-е изд. стереотип. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с. 2. *Большая Советская Энциклопедия: в 30-ти т.* – М. : Сов. энциклопедия, 1969–1975. – 30 т. 3. Вихованець І. *Дієслівно-іменниковий граматичний тип української мови* / Іван Вихованець // *Українська мова*, 2012. – № 2. – С. 3–10. 4. Вихованець І. Р. *Нариси з функціонального синтаксису української мови* / І. Р. Вихованець ; АН України, Ін-т української мови ; Відп. ред. К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с. 5. Вихованець І. *Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови* / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; за ред. Івана Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с. 6. Городенська К. *Синтаксична специфіка української наукової мови* / Катерина Городенська // *Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр.* / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV – С. 11–14. 7. *Грамматика слов'янська І. Ужєвича. [Паризький рукопис; Арраський рукопис] : пер. с лат.* / Іван Ужєвич ; Вступ. ст., підгот. тексту І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький ; Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 114 с. (Пам'ятки української мови). – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/uzhgram/uzpr05.htm#ros6>. 8. Гречко В. К. *О семантике пассивных конструкций (на материале немецкой научной речи)* // *Вопросы языкознания*, 1984. – № 4. – С. 76–83. 9. Дложєвський С. *Децо про природу речень типу «козаченька вбито» української літературної мови* / С. Дложєвський // *Статті по славянської філології і русської словесності : збірник ОРЯС АН СССР.* – Л. : изд-во АН СССР, 1928. – Т. 101. – № 3. – С. 285–288. 10. Жеребило Т. В. *Словарь лингвистических терминов* / Жеребило Татьяна Васильевна. – Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань : ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с. 11. *Історія української мови. Синтаксис* / Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наук. думка, 1983. – 503 с. 12. Ковалів П. *Безособові речення на -но, -то, їх значення та норми вживання* / проф. П. Ковалів. – Автсбург : Б. в., 1947. – 16 с. 13. Кротевич Є. В. *Словник лінгвістичних термінів* / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич ; За заг. ред. Є. В. Кротевича. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с. 14. Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови* / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1948. – 332 с. 15. Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови : Частина II. Синтаксис* / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1961. – 286 с. 16. Курило О. *Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но -то* / О. Курило // *Збірник секції граматики української мови ; НДІ мовознавства при ВУАН ; ред. О. Курило.* – Книга 1. – К. : б. в., 1930. – 236 с. 17. Курило О. *Уваги до сучасної української літературної мови* / Олена Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с. – (передрук видання 1925 р.). 18. *Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис* / за ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 2. – 408 с. 19. Лаврінець О. *З історії вивчення предикативних форм на -но, -то в українській мові* / Олена Лаврінець // *Українська мова*, 2012. – № 2. – С. 45–57. 20. Лаврінець О. *Пасивні конструкції з предикативними формами на -но, -то та предикативними пасивними дієприкметниками на -ний, -тий у сучасній українській науковій мові* / Олена Лаврінець // *Українська мова.* – 2013. – № 1. – С. 24–38. 21. Лаврінець О. Я. *Статус пасивних конструкцій у сучасній українській мові* / Лаврінець О. Я. // *Наук. зап. НаУКМА. Сер. Філол. науки.* – К., 2008. – Т. 85. – С. 40–44. 22. Матвієнко О. *Пасивні присудки на -но, -то і -ний, -тий в українській мові : Матеріали до проблеми: граматичний рід і активний та пасивний стан* // *Мовознавство.* – 1936. –

№ 8. – С. 21–47. 23. Матвієнко О. Пасивні присудки на -но, -то і -ний, -тий в українській мові (закінчення) / О. Матвієнко // *Мовознавство*. – 1936. – № 9. – С. 53–74. 24. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Наталія Непийвода. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 304 с. 25. Перепельца С. С. Реверсивные конструкции украинского языка в системе активно-пассивной оппозиции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 – «Языки народов СССР (украинский язык)» / Перепельца Степан Семенович ; МВССО УССР; Ужгород. гос. ун-т. – Ужгород, 1985. – 24 с. 26. Півторак Г. П. Оповідання написано – оповідання написане // *Питання мовної культури : зб. статей / Г. П. Півторак*. – Вип. 4. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 52–55. 27. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні : *вибрані праці / М. Я. Плющ*. – Вид. 2, доп. – К. : [Вид-во Нац.пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова], 2013. – 423 с. 28. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. – т. IV – Глагол. Местоимение. Числительное. Предлог / А. А. Потєбня. – М. : Л. : изд-во АН СССР, 1941. – 320 с. 29. Русанівський В. М. Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах : доповіді рад. делегації на VI Міжнар. з'їзді славістів (Прага, серпень 1968 р.) / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1968. – 37 с. 30. Русская грамматика. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М. : Наука, 1980. – 784 с. 31. Сербенська О., Редько Ю., Федик О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / За заг. ред. О. Сербенської. – Л. : Світ, 1994. – 152 с. 32. Синявський О. На синтаксичні теми (З приводу орудного дієвої особи при переємних дієприкметниках) / Олекса Синявський // *Культура українського слова : зб. / За ред. Ол-и Синявського*. – № 1. – 1931. – С. 85–91. 33. Смеречинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. – Х., 1932. / Сергій Смеречинський ; Фотопередрук з післясловом О. Горбача. – Мюнхен : Український вільний університет, 1990. – 263 с. – (Українські граматики, вип. 8). – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/1624-smerechinskiy-s-narisi-z-ukrayinskoji-sintaksi/>. 34. Сулима М. Українська фраза : коротенькі начерки : *Посібник та підручник для профіскіл і педвузів, держкурсів українознавства і роб. бібліотек учителя установ Соцвуху / М. Сулима ; Укрлікнеп при УПО НКО УСРР*. – Х. : Рух, [1928]. – 97 с. – (Бібліотека українознавства) – Режим доступу : <http://r2u.org.ua/node/186>. 35. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 584 с. 36. Тихомирова Т. С. Курс польского языка : учеб. для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.» / Т. С. Тихомирова. – М. : Высш. шк., 1988. – 279 с. 37. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 824 с. 38. Шевельов (Шерех) Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 404 с. – Режим доступу: http://movahistory.org.ua/wiki/Шевельов_Ю._Праці_наявні_в_інтернеті. 39. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – 2-ге вид., допов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 408 с. – (Серія «Альма-матер»).